

## GLAZBENA UMJETNOST U IZDANJIMA LEKSIKOGRAFSKOGA ZAVODA: MUZIKOLOŠKI POGLED

ENNIO STIPČEVIĆ

(Odsjek za povijest hrvatske glazbe HAZU, Zagreb)

**SAŽETAK.** U izdanjima Leksikografskoga zavoda nekoliko je edicija u cijelosti posvećeno glazbenoj umjetnosti (*Bibliografija rasprava i članaka sv. 13–14; Muzička enciklopedija, 1. i 2. izd.; Leksikon jugoslavenske muzike*), a u mnogim su drugim izdanjima obrađene jedinice o glazbi (npr. *Opća enciklopedija, Enciklopedija Jugoslavije, Hrvatski biografski leksikon, Hrvatska enciklopedija*). Težište će biti na muzičkoj valorizaciji. U referatu će biti prikazano na koji je način prisutna glazba u izdanjima Leksikografskoga zavoda, kako funkcioniraju biografske, bibliografske i druge sastavnice pojedinih leksikografskih jedinica. Bit će vrednovan prinos izdanja Leksikografskoga zavoda kako u okvirima domaće muzikologije, tako u odnosu prema suvremenoj svjetskoj glazbenoj leksikografici.

Na početku nešto pojašnjenja oko naslova. Namjera je, za ovu svečanu prigodu, usredotočiti pogled na to kako je zahvaćena, obrađena i stručno predložena glazbena umjetnost u izdanjima Leksikografskoga zavoda, a u središtu pozornosti bit će ponajprije posebna strukovna izdanja: *Muzička enciklopedija* (1. izd. u 2 sv., 1958–1963., gl. ur. Josip Andreis; 2. izd. u 3 sv., 1971–1977., gl. ur. Krešimir Kovačević), dvosveščana *Bibliografija rasprava i članaka. Muzika* (sv. 13/14., 1984–1986., gl. ur. Marija Kuntarić) te dvosveščani *Leksikon jugoslavenske muzike* (1984., gl. ur. Krešimir Kovačević). Sve u svemu, od 1958. do 1986., u nepunih 30 godina, Zavod je objavio 9 edicija u potpunosti posvećenih glazbi, pa se može reći da je u tom razdoblju bio jedan od glavnih glazbenih nakladnika u Hrvatskoj. Štoviše, kada se zna da počeci suvremene hrvatske muzikologije sežu istom u tridesete godine, da potječu od prvih temeljitih i iscrpnih istraživanja stare hrvatske glazbe Dragana Plamenca<sup>1</sup>, tada se razdoblje u kojemu se pojavljuju glazbene publikacije u Leksikografskom zavodu pokazuje kao upravo formativno za muzikološku struku u nas. Dovoljno je za početak reći toliko pa da bude jasno kako je riječ o strukovnim publikacijama koje su od nezaobilazne važnosti za domaću glazbenu ali i širu javnost.

Na ovome mjestu nema potrebe pratiti genezu hrvatske glazbene enciklopedike, leksikografike i bibliografike. Kao sastavnica *septem artes liberales* spominje se, doduše, glazba u jednom rukopisu iz XIV. st., pohranjenom u zadarskome franjevačkom samostanu, o glaz-

<sup>1</sup> Usp. Dragan Plamenac: *Glazba 16. i 17. stoljeća u Dalmaciji. Osam studija*, Muzičko informativni centar Koncertne direkcije Zagreb – Književni krug Split, 1998. i ondje moju pogovornu studiju »Hrvatska glazbena prošlost u muzikološkim raspravama Dragana Plamenca«, str. 225–234.

bi je riječ i u enciklopedijskom priručniku *Originum sive Etymologiarum libri* Izidora iz Seville, priručniku kojega prijevise iz XI. do XVI. st. nalazimo od Dubrovnika do Zagreba, a poznato je i više inkunabula. Naposljetku, glazbenu teoriju nije zaboravio niti Pavao Skalić, posvetivši joj u svojoj *Encyclopediae* (1559) zasebno poglavlje naslovljeno *Discursus harmonicus*. Cjelokupna je ta glazbenoenciklopedijska baština bila nepoznata Ivanu Kukuljeviću, kada je sastavljao leksikografske natuknice za *Slovník umjetnika jugoslavenskih* (1856–60), a vrijedne doprinose iz *Slovníka* zanemaruje dvosveščana osječka *Hrvatska enciklopedija* (1887–90)<sup>2</sup>. Diskontinuitet je jedna od značajki hrvatske glazbe, pa se ogleda i u cjelokupnoj pratećoj pisanoj rječi.

Što se tiče natuknica o glazbi i glazbenicima u osječkoj *Hrvatskoj enciklopediji*, Josip Andreis u pravu je kad kaže da je to »pothvat hvalevrijedan, ali ne i realan«<sup>3</sup>. Prvi profesionalni timski naponi hrvatske glazbene enciklopedike, leksikografike i bibliografike ogledaju se tek u publikacijama kao što su *Znameniti i zaslužni Hrvati 925–1925* (1925), *Naša domovina* (2 sv., 1943) i *Hrvatska enciklopedija* (5 sv., 1941–45). I makar u ovom trenutku ne posjedujemo studije koje bi pokazale vrijednost i dosege tih publikacija, nedvojbeno je da su tu položeni temelji kasnijim zavodskim glazbenim izdanjima. *Damnatio memoriae* što se protegnuo na dobar dio publikacija nastalih u doba NDH, bio je godinama toliko temeljit, da sada istom valja pažljivo proučiti i odmjeriti sve što je prethodilo nastojanjima suradnika, koji su 50-ih godina, okupljeni oko Miroslava Krleže, krenuli u kulturološki pothvat izdavanja enciklopedija.<sup>4</sup>

Prvo izdanje *Muzičke enciklopedije* okupilo je glazbene pisce s područja bivše Jugoslavije, utvrđeni su i razrađeni kriteriji u izradi abecedarija, u strukturi članaka (kako onih kojima su obrađeni pojmovi iz estetike ili teorije glazbe, tako i biografskih), odabrani suiskusni autori, a pružena je prilika i mlađima. Gotovo da nema muzikologa, etnomuzikologa ili glazbenoga pisca iz tog vremena koji nije uvršten u listu suradnika. Kao uzori i temelji većini tzv. »općih« natuknica poslužili su tada, a i danas, još najbolji priručnici *Grove Lexicon of Music and Musicians* i *Die Musik in Geschichte und Gegenwart* (MGG).

Struktura članaka, napose biografskih, načinjena je po uzoru na MGG: nakon životopisnih podataka, slijede opis i vrednovanje glazbenog djelovanja ili skladateljskog opusa. Zavodska enciklopedija nije usvojila popis djela, a temeljita bibliografija izostala je poslije iz edicija i gdje bi se to smjelo očekivati (npr. *Hrvatski biografski leksikon*). Tako, primjerice, iscrpan popis glazbenih tiskovina kojima je urednik Motovunjanin Andrea Antico – jedan od najznatnijih europskih tiskara i urednika muzikalija s početka XVI. stoljeća – ne

<sup>2</sup> O spomenutim i drugim raspravama koje su utjecale na razvoj domaće glazbene enciklopedike, leksikografike i bibliografike usp. E. Stipčević: *Hrvatska glazba, povijest hrvatske glazbe do 20. stoljeća*, Školska knjiga, Zagreb, 1997. i ondje navedenu literaturu.

<sup>3</sup> J. Andreis, Glazba u *Hrvatskoj enciklopediji* s kraja prošlog stoljeća, *Arti musices*, 13 (1982), 1, str. 15.

<sup>4</sup> U članku o osječkoj *Hrvatskoj enciklopediji* (v. bilješku 3., str. 15) J. Andreis ističe: »Prilika za izdavanje nove enciklopedije na ozbiljnim temeljima, uz sudjelovanje širokoga niza vrijednih stručnjaka, neće se brzo pojaviti. Nakon jednog skromnijeg i jednog mnogo većeg ali također nedovršenog pokušaja, tek će aktivnost Jugoslavenskog leksikografskog zavoda u Zagrebu, u vremenu nakon drugog svjetskog rata, omogućiti da se i taj manjak ukloni.« Kad spominje »skromniji i jedan mnogo veći... pokušaj«, Andreis po svoj prilici misli na publikaciju *Naša domovina* i na Ujevićevu *Hrvatsku enciklopediju*. Ne samo što na ovome mjestu, pa niti bilo gdje drugdje, nije spomenuo naslove tih edicija, nego niti postsmrtno objavljena *Spomenica Josip Andreis (1909–1982)*, JAZU, Zagreb, 1984. ne sadrži inače vrlo vrijedan Andreisov prilog u *Našoj domovini* (sv. 2., str. 755–773), naslovljen: »Tabelarni pregled poviesti hrvatske glazbe«.

možemo pronaći u zavodskim edicijama, ali se zato nalazi u najnovijem izdanju *MGG*-a iz 1999. godine<sup>5</sup>.

U prvom izdanju *Muzičke enciklopedije* pojedine su natuknice iskompilirane iz najboljih svjetskih glazbenih enciklopedija i leksikona. Tako su domaćem čitatelju prvi put pružene provjerene i stručno utemeljene informacije o raznim aspektima glazbenoga života, povijesti i teoriji, folkloru, izvan europskim glazbenim svijetovima. Za najširi krug studenata i profesora, novinara i glazbenika, *Muzička enciklopedija* je koncem pedesetih i početkom šezdesetih postala nezamjenjivim priručnikom. Naša prva *Muzička enciklopedija* preuzimala je – kako kod drugih struka, tako i kod glazbe – ne samo iskustvo, suradnike, pa i čitave natuknice iz *Hrvatske enciklopedije* Mate Ujevića, ne navodeći međutim tu publikaciju u literaturi.

Pisanje natuknica za prvo izdanje *Muzičke enciklopedije* pokazalo se kao zahtjevan leksikografski posao, ali i podjednako istraživački. Mnogih predradnji jednostavno nije bilo. Naročito na pripremanju natuknica iz povijesti starije i novije glazbe, iz opere, baleta, trebalo je istom usustaviti stručne kriterije. Pojedine su natuknice prave znanstvene studije, s vrijednim izvornim i novim spoznajama. Taj proboj u znanstveno novo dobro se vidi u natuknicama o domaćem umjetničkom i folklornom glazbenom životu (o staroj glazbi pisao je meritorno Albe Vidaković<sup>6</sup>, dok su Božidar Širola i Vinko Žganec autori nekoliko natuknica o folkloru, koje su se uz manje preinake prenosile u zavodskim izdanjima dugi niz godina)<sup>7</sup>.

Drugo trosveščano izdanje *Muzičke enciklopedije* okupilo je još veći broj suradnika. Iako je struktura članaka ostala bliska prvom izdanju, bolje je razrađen abecedarij, a znatno je proširen krug korištenih stranih enciklopedija i starih leksikona<sup>8</sup>. Sveukupno 2244 dvostupčane enciklopedijske stranice, uz bogatu i znalački odabranu slikovnu dokumentaciju (ur. Koraljka Kos), dalo je uvidjeti da je ovo izdanje Leksikografskog zavoda okupilo na suradnji naraštaj koji će koncem 70-ih u okrilju Muzičke akademije i (tadašnje) JAZU udariti temelje suvremenoj hrvatskoj muzikologiji i etnomuzikologiji. Bio je to skupni napor oko jednoga zajedničkog projekta, napor koji se iz današnje perspektive – i što se tiče uloženoga napora i uloženoga zajedništva – čini teško ostvariv<sup>9</sup>.

Posebna je vrijednost publikacije *Bibliografija rasprava i članaka. Muzika*, možda jedne od ponajboljih u zavodskom nizu »Bibliografija«. U dva sveska ne samo da je ispisano, nego i bibliografski opisano, te kazalima učinjeno pregledno zamalo sve što je u domaćem

<sup>5</sup> Od zavodskih izdanja najpotpunija je Antico de Montona, Andrea (Andrija Motovunjanin, Andrija Starić, Anticho, Antigo, de Antiquis, Antiquus), *Hrvatski biografski leksikon*, Jugoslavenski leksikografski zavod, Zagreb, 1983, sv. I, str. 175–176. Usp. M. Picker: Antico (Anticho, Antigo, Antiquo, Antiquus), Andrea, *Die Musik in Geschichte und Gegenwart, Allgemeine Enzyklopädie der Musik begründet von Friedrich Blume; Zweite, neubearbeitete Ausgabe* (hrsg. von Ludwig Finscher), Personenteil, I, Baerenreiter, Kassel etc., 1999., str. 779–783.

<sup>6</sup> Usp. npr. A. Vidaković: Franjo Bosanac (Franciscus Bossinensis), *Muzička enciklopedija*, 1958., I. izd., sv. I, str. 180–182; Jelić, Vinko, *op. cit.*, str. 743–744; Križanić, Juraj (Georgius Krisanich, Crisanius Croatia), *op. cit.*, sv. II, str. 62–63.

<sup>7</sup> Usp. npr. B. Širola: Diplar, Diple, Diple s mjemom, *Muzička enciklopedija*, 1958., I. izd., sv. I, str. 361–362; V. Žganec: Bugarštica, *op. cit.*, str. 210–212.

<sup>8</sup> Npr. François-Joseph Fétis: *Biographie universelle des musiciens et bibliographie générale de la musique*, Paris, 1835–44 (VIII. sv.); Carlo Schmidl: *Dizionario universale dei musicisti*, Milano, Sonzogno, 1937–38 (II. sv. + suppl.).

<sup>9</sup> Usp. J. Andreis: Muzikologija u Hrvatskoj u razdoblju 1973–1978., *Rad JAZU*, knj. 385, 1980., str. 133–160.

novinskom tisku do 1945. napisano o glazbi i glazbenicima. Ovaj doista uzoran referativan priručnik još čeka da bude temeljito iščitao. I pored nekih nedostataka (nema u dovoljnoj mjeri zastupljenih članaka na njemačkome i osobito talijanskom jeziku, a neugodno se osjeća i manjak članaka, objavljenih u doba NDH, npr. iz časopisa kao što je *Spremnost*) – *Muzika* je postavila visoke standarde pred domaću glazbenu bibliografiku, standarde koji u međuvremenu, u pojedinačnim neredovitim bibliografskim pokušajima nisu više nikada doseg-nuti.<sup>10</sup>

Bilo bi za očekivati da *Leksikon jugoslavenske muzike* iz 1984. predstavlja vrhunac višegodišnjih iskustava. Iz meni nepoznatih razloga u *Leksikonu* nisu surađivali neki od istaknutijih hrvatskih muzikoloških stručnjaka, inače čestih suradnika Zavoda (Koraljka Kos, Ivo Supićić, Lovro Županović, Nikša Gligo, Eva Sedak) i to je zacijelo jedan od razloga slabe kvalitete ove edicije (barem što se tiče natuknica o hrvatskoj glazbi). Svi su članci nepotpisani i bez literature, velik broj jedinica jednostavno je preuzet iz starih izdanja Zavoda i nije ažuriran, posebno je slabo obrađena starija glazba, dok u biografskim jedinicama suvremenih skladatelja čitamo isuviše mnogo pasusa koje je Kovačević preuzeo iz svojih (ionako slabih) koncertnih programa. Nije pretjerano reći da je Kovačevićev *Leksikon* jedno od najslabijih izdanja Zavoda, da su prije 15-ak godina s tim dvama svescima bila neslavno okrunjena nastojanja domaće glazbene leksikografike.

Od izdanja koja su se u međuvremenu pojavila po izvornim doprinosima ističe se *Hrvatski biografski leksikon*. Zahvaljujući golemom iskustvu urednice struke Ivone Ajanović i suradnika koje je okupila, mnoge su natuknice upravo u *HBL*-u prvi put temeljito napisane. Ono što se dosad o glazbi može pročitati u dva sveska nove *Hrvatske enciklopedije* ne donosi neka velika iznenađenja i bitne novine. Bilo kako bilo, ni *HBL* ni *Hrvatska enciklopedija* – zbog koncepcije tih edicija – nisu u stanju u potpunosti obuhvatiti i pratiti najrecentnije rezultate muzikoloških istraživanja. Zavodske kartice nedvojbeno su dragocjeno i neizostavno polazište za svako produbljivanje nastojanje oko sastavljanja enciklopedijskih ili leksikonskih natuknica. Osjeća se, međutim, potreba bolje obaviještenosti, a to nije moguće bez suvremenih bibliografija, kakve su primjerice one koje popisuju stare izvore (*Repertoire International des Sources Musicales*: RISM) ili koje prate tekuću svjetsku muzikološku i etnomuzikološku produkciju (*RILM Abstracts of Music Literature*), a dostupne su u obliku više-sveščanih publikacija, ali i kao CD-rom, i putem Interneta.

U domaćemu glazbenom i kulturnom životu neprijeporna je i nezabilazna uloga publikacija posvećenih glazbi – sveukupno njih 9 – koje su od 1958. objavljene u izdanjima Zavoda. No jednako tako nema dvojbe da ima prostora i potrebe za suvremenijim leksikonskim i enciklopedijskim pristupom glazbenoj umjetnosti, u kojemu bi – kao svojedobno u *aurea aetas* zavodske glazbene enciklopedike – bile skupljene i na zajedničkom poslu ujedinjene sve raspoložive stručne snage.

---

<sup>10</sup> Usp. kako se posljednjih godina bibliografski prati tekuća domaća muzikološka produkcija u časopisu *Arto musices*. Bibliografske jedinice ne sadrže opise, nisu usustavljene sustavom kazala, kvalitativno su i kvantitativno manjkave u usporedbi s RILM-om.

## MUSIC IN LEXICOGRAPHIC INSTITUTE EDITIONS: A MUSICOLOGICAL VIEW

**SUMMARY.** There are several editions of the Lexicographic Institute wholly devoted to music (*The Bibliography of Treatises and Articles, Vols. 13–14; The Encyclopedia of Music, First and Second editions; The Lexicon of Yugoslav Music*), and entries on music are included in many other editions too (e.g. in the *General Encyclopedia, Encyclopedia of Yugoslavia, Croatian Biographic Lexicon, Croatian Encyclopedia*). The paper focuses on the musical evaluation, presenting the ways in which music has been treated in the Lexicographic Institute editions, analyzing the functioning of biographic, bibliographic, and other components of individual lexicographic units. The contribution of the Lexicographic Institute editions is evaluated in the contexts of Croatian musicology and of the modern musical lexicography in the world.